

S az új világ építésére azok az erők sorakoztak fel — parasztok, értelmiségiek, munkások — a népfront jegyében, a Márciusi Frontra is emlékeztető programmal, amelyeket Móricz Zsigmond is ébresztett. A földreform terve már készen volt, elkészítették az ő munkatársai — talán már a Kelet Népe idejében —, csak ki kellett hirdetni. A földosztást is kezdhették. Ott voltak a Győrffy-kollégisták, akiknek az industrialisában Móricz művei is meghatározók voltak.

TAMASI MIHÁLY

A falukutató írók parasztszemlélete

A harmincas években a falukutató irodalom jórészt feltárta a parasztság és egyes rétegeinek társadalmi jellegzetességeit, helyzetének, fejlődésének sajátosságait. S bár a népi írók műveiben — különböző mértékben — előforduló egyoldalúságot, a parasztság némely vonásának, s a paraszti fejlődés néhány jelenségének túlhangsúlyozását a marxista kritika méltán bírálta, elismerte és kiemelte történelmi érdemüket a parasztság sorskérdéseinek felvetésében, a parasztság életének reális bemutatásában.

A falukutató írók azt vizsgálták, hogy az elnyomottságban és elmaradottságban élő parasztság előtt milyen felemelkedési lehetőségek nyílhatnak meg. A parasztság életét részletesen feltáró munkásságuk során szinte mindnyájan rámutattak arra, hogy a táj adottságainak jobb kihasználásával, a termelés intenzívvá tételével különböző vidékek paraszttjai milyen hallatlan erőfeszítések árán igyekeznek előre jutni a gazdasági megerősödés és a társadalmi felemelkedés útján.

A FALUKUTATÓ ÍRÓK ÉS A PARASZTSÁG „POLGÁROSODÁSA”

A falukutató írók a paraszti fejlődésnek ezeket a folyamatait a *parasztság „polgárosodása”*-nak nevezték. Erdei Ferenc magyarázata szerint ez a kifejezés bizonyos tisztázatlanságot is takart, de jól tükrözte azt, hogy használói a parasztság „polgárosodásán” nemcsak a szorosan vett kapitalizálódást, a paraszti árutermelés fejlődését értették, hanem ennek a folyamatnak sokféle és sokoldalú társadalmi megnyilvánulásait is.

Veres Péter a paraszti tőkegyűjtés, a paraszti árutermelés akadályait hangsúlyozva annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a táj adottságait kihasználva a makói parasztság a hagymatermeléssel, a szegedi és a kalocsai a paprikatermeléssel, a nagykovácsi az uborkatermeléssel, a ceglédi és kecskeméti a gyümölcsstermeléssel ki tud törni elmaradottságából. Féja Géza lelkesedéssel írt a gyulai és békési „kertkultúra hősei”-ről, az orosházi baromfitermesztő, mintaszertű „belterjes kisbirtokkultúrát” teremtő parasztokról, a makói hagymakertészekről, a kunágotai ciroktermelőről. Szabó Zoltán a Cserhát, Mátra és a Bükk vidékén élő parasztság különböző rétegeit vizsgálva megállapította, hogy az Eger és Gyöngyös környékén élő szőlősgazdák jobb módúak.

A falukutató írók művei egyértelműen bizonyították, hogy a *parasztság „polgárosodásának” akadályai a nagybirtok és a népellenes társadalmi rendszer*. Emiatt a „polgárosodni” akaró parasztság abnormális utakra kényszerül. Kovács Imre „beteg társadalom”-ról, „néma forradalom”-ról, Féja „beteges folyamatokról”, Erdei „tétova és felemás polgárosodásról”, Szabó Zoltán a parasztság „meneküléséről” írt. A déldunántúli, ormánsági, sárközi birtokos parasztok körében tapasztalható egykézést is

az elfajult „polgárosodás” megnyilvánulásának tekintették. Műveikben sokoldalúan ábrázolták a „polgárosodási” folyamat másik oldalát, a kisárutermelő parasztság alsóbb rétegeinek elszegényedését, proletarizálódását is.

Főleg Erdei Ferenc és Féja Géza szociográfiai munkásságából derül ki, hogy kivételt képeztek azok a Duna—Tisza közí, dél-alföldi mezővárosok, amelyek — Révai József szerint is — „az általános agrárfejlődéstől eltérő fejlődésükkel korán és sokkal szabadabban tudtak utat nyitni parasztlakosságuk polgárosodásának”. Erdei Futóhomok című művében mélyrehatóan elemezte ennek a *szabadabb mezővárosi fejlődésnek a sajátosságait*. Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Kiskunhalas parasztjai korán szabad paraszttokká váltak, s e városok sajátos birtokpolitikájukkal utat nyitottak parasztságuk gazdasági előrehaladásának. Nagykőrösön földfoglalás, a Kiskunság városaiban település, Kecskeméten parcellázás útján jutottak földhöz a kisbirtokos parasztok, és ahol nem a feudalizmusban kialakult rétegződés, hanem a földbirtokok bizonyos egyenlősítése alapján történt a föld birtokba vétele, ott *egészségesebb, szabadabb volt a fejlődés*.

Erdi Kecskemét birtokpolitikáját tartotta legfejlettebbnek és legnagyobbvonalúbbnak, mivel a parcellázások során földhöz juttatták a zsellérek egy részét, akik önálló egzisztenciájuk alapját vethették meg a szőlő- és gyümölcskultúrával. Viszonylag szabadabb fejlődés ment végbe Nagykőrösön, részben Kiskunhalason is, és mindazokban a Duna—Tisza közí, dél-alföldi mezővárosokban, ahol nem volt feudális eredetű magánbirtok, vagy jelentéktelen szerepet töltött be. Erdi szerint a mezővárosok mind hasonlóak voltak, csak „néhányek előbb vannak ugyanazon fejlődés útján, mások hátrább egy-egy állomással”. Fejlődési sorrendjüket a következőképpen állapította meg: Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd és Makó.

Nem vette azonban eléggé figyelembe a közöttük tapasztalható eltéréseket. Kecskemét határában például néhány egyházi, valamint több magán nagybirtok, úri birtok is volt, amelyekkel együtt a kapitalizálódó gazdagparaszi birtokok egyre fontosabb szerepet töltöttek be a város mezőgazdaságában. A gazdagparasztság gazdasági és társadalmi súlya pedig Nagykőrösön és Ceglédén is jóval nagyobb volt, mint Makón és Szegeden.

A mezővárosihoz hasonló egészségesebb fejlődés jeleit fedezte fel továbbá Erdi a Duna—Tisza közí Homokhátságnak, Kiskunságnak, a Bácskának azokon a területein, ahol a feudális eredetű birtokok kisebb arányban fordultak elő, és a kertkultúra, a gyümölcs- s szőlőtermelés kifejlődött (Kiskunfélegyháza, Kiskunmajsa, Kiskőrös, Kecel, Soltvadkert, Izsák, Jánoshalma, Bácsalmás). Ezeknek a helységeknek a nepe — Erdi szerint — tisztán saját energiájának köszönhetette felemelkedését.

A falukutató írók szerint tehát a parasztság „polgárosodása” leginkább azokban a Duna—Tisza közí, dél-alföldi mezőgazdasági városokban és mezőgazdasági területeken haladt előre, ahol a feudális eredetű nagybirtok súlya, befolyása gyenge volt, és ahol a belterjes mezőgazdasági kultúra kialakult. Szabó Zoltán némi túlzással egyenesen azt írta, hogy a parasztság a Viharsarokban lázad, a Duna—Tisza közén „polgárosodik”, északon, a „cifra nyomorúság” földjén pedig tűr. Révai József is hangsúlyozta, hogy „nálunk a polgári parasztgazdaság különösen az ország egyes kedvezőbb helyzetben levő vidékein, mégiscsak ki tudott kelni tojásbéjaiból” és „ha csak lokálisan is, ha küszködve is, ha demokrácia hiányában magára hagyatva is — de mégis van polgárosodott parasztság”.

A „POLGÁROSODÓ” PARASZTSÁG INGATAG HELYZETE

Erdi véleménye szerint a nyugati tőkés országokéhoz hasonló parasztság nálunk csak a „nyugati” tájakon volt található, „különösen németekkel vegyes vidékeken, városok közelében, ahol a társadalom fejlődésvonala többé-kevésbé párhuzamos a nyugatival: a Kisalföldön és Pest-vidéken”. S ez így volt a tokajhegyaljai történelmi borvidéken és a szabolcs-szatmári almatermelő körzetekben is, ahol a paraszti árutermelés aránya szintén nagyobb volt, mint a külterjes mezőgazdasági területeken.

A parasztság „polgárosodását” rétegenként vizsgálva nyilvánvaló, hogy ez a folyamat a gazdagparasztság körében bontakozott ki leginkább. Az eddigiekből az is kitűnik, hogy az említett „egészségesebb” paraszti fejlődés vidékein az *árutermelésüket fejlesztő kis- és középparaszti rétegek „polgárosodása” is megfigyelhető volt*. Révai József Molnár Erik véleményével szemben joggal hangsúlyozta, hogy Féja, Erdei, Szabó Zoltán könyveiből kiderül: „a jómódú polgári vagy polgárosodó parasztréteg egészét korántsem lehet mechanikusan ráhúzni a kulák kaptafára”. Hiszen Erdei a Duna—Tisza köze vidékeit vizsgálva „járt utána a parasztság fejlődése konkrét folyamatának” és bizonyította be a közép- és kisparasztság egyes csoportjainak „polgárosodását” is.

Erdei és a népi írók többsége különbséget tesz a gazdagparasztságot képező „polgár-parasztság” és a belterjesen gazdálkodó, feltörekvő, „polgárosodó” kisbirtokos parasztság között. A gazdagparasztságnál inkább a „polgárosodás” elfajulása, az úrhatnáság, a gőg, a felfuvalkodottság tapasztalható. Darvas József azért bírálta e réteget, mert nem dolgozik, csak dolgoztat, „élvezetekre beállított életet él”.

Velük szemben a falukutató írók többsége a „polgárosodni” akaró, a felemelkedésért hallatlan energiával küzdő kisbirtokos parasztság törekvéseivel rokonszenvezett. Erdei Ferenc e réteget — indokoltan — nevezte *kispolgár-parasztságnak*, amelynek — tájankénti jellegzetességei alapján — több csoportját különböztette meg. A falvakban és főleg a Dunántúlon élő kiscgazdák jellemzőjének a maradiságot, a lassúságot és a közömbösséget tekintette. A bácskai kisbirtokos parasztokat konzervatív kispolgároknak tartotta, akik gyarapodó és fejlődő egzisztenciát képviseltek, de előrehaladásuk szigorúan az adott gazdasági és társadalmi rendhez kötődött. A Pest-vidék parasztsága — szerinte — a nagyváros, a piac közelsége következtében „nyugati” módra „polgárosodott”, de igényei, törekvései kispolgáriak maradtak.

A kispolgár-parasztság legtipikusabb képviselőinek a *mezővárosok kertész-, gyümölcsös- és szőlőgazdái* tekintette, akik belterjesen, piacra termelnek. Termelési fejlettségük következtében már eleve vállalkozó szelleműek, szorgalmasak és felfelé törekvők termelési színvonaluk fokozása érdekében. A kispolgári paraszti jövedelem megszabadította ugyan őket a betevő falat gondjától, de sok mindenről le kellett mondanok, hiszen állandóan fenyegette őket a kapitalista konkurenciából fakadó veszély, az esetenként bekövetkező termelési és értékesítési válság. S mivel nem a gazdasági és a társadalmi rend által megalapozott, szerves fejlődésről volt szó, mindig bekövetkezhetett a visszaesés. Így a *kispolgár-parasztok helyzetét a nagyfokú bizonytalanság jellemezte*.

Erdei felismerte a kispolgár-parasztság társadalmi helyzetének átmenetiségét, bizonytalanságát. „Jellemzően tétova csoport”-nak tartotta e nagyszámú réteget, mert parasztok nem akarnak lenni többé, vagyis „polgárosodni” akarnak, „polgári elismeretést kívánnak”, de mivel a társadalom nincs berendezkedve fogadásukra, „elégedetlenek, követelők és ellenzékiek”.

Az árutermelő kis- és középparaszti rétegeket az individualizmus, az egymás közti konkurencia, az önzés jellemezte. Veres Péter szerint e rétegek átvették a tulajdonhoz kapcsolódó erkölcsi elveket, „az én házam, az én váram”, a „kaparj korda, neked is lesz” szólásmondásokban kifejeződő kispolgári gondolkodásmódot. Pozitív vonásaik elismerése mellett Erdei élesen bírálta a makói hagymakertészek negatív kispolgár vonásait. Büszkén ismerte el, hogy magas termelési színvonalat képviselnek, „paraszti kultúrájuk minden bölcsessége benne van termelő módszerükben”. Arra is rámutatott azonban, hogy a hagymatermelés jellegéből adódóan türelmetlenek és önzők. Egymással versenyben állnak, igyekeznek egymáson túltenni, a termelés titkait nehezen adják át egymásnak és a piacon még kíméletlenebb a konkurencia közöttük. Ha nehézségeik vannak, zúgolódnak, ha jól megy nekik, pöffeszkednek. Urakkal szemben nem megalázkodók, de ha hasznuk van belőle, oda-szegődnak.

A PARASZTSÁG ESZMEI-POLITIKAI ARCULATA

A falukutató írók szerint a politikai ellenzékiesség és a 48-as kossuthi hagyományok befolyása legerőteljesebb volt a Duna—Tisza közí, alföldi mezőgazdasági városok parasztsága körében. Kecskemét, Nagykörös, Cegléd parasztságának politikai arculatát Erdei úgy jellemezte, hogy „egyetlen igazán mély nyomokat hagyó politikai élményük Kossuth volt és az utána következő ellenzéki harcok”. Mind a három városban olyan érzékelhető hagyománynak tartotta Kossuth nevét, amellyel mindenki élt, aki politizálni akart.

A mezővárosi gyümölcsös-, szőlős- és kertészgazdákról azt írta, hogy törekvéseikben nem túlságosan lojálisak, nagy tömegükben ellenzékiek, és kiemelte, hogy zsellér eredetük következtében szolidaritásuk nem szakadt meg a törpegazdákkal és mezőgazdasági munkásokkal. A mezővárosok fejlettségi sorrendjéről szólva — Kecskemét, Nagykörös, Cegléd, Makó — megállapította, hogy „ezek a helyek voltak az utóbbi félszázad 48-as népi ellenzéki politikájának géppontjai”, s a továbbiakban is ezektől várta a legnagyobb előretörést. Féja Géza is az alföldi parasztvárosoktól remélte „a magyarság újjászülését”.

Révai József — egyetértve Erdei és Féja megállapításaival — azt hangsúlyozta, hogy „éppen a leginkább farmer típusú, jómódú paraszt... hajlik a haladás, a demokratikus ellenzékiesség felé”. A feudális eredetű nagybirtokrendszer és a fasizmus elleni demokratikus parasztegység kialakítása érdekében fontosnak tartotta Erdeinek azt a véleményét, hogy „a polgárosodó parasztság felemelkedési vágya azonosulni tud a munkás és kisparasztság felszabadulási törekvéseivel”. Úgy vélte, hogy a földkérdés megoldására olyan programot kell kidolgozni, „amely nem egyedül a mezei munkásság radikalizmusára, a törpebirtokosság lázadó hajlandóságára épít, hanem a kisbirtokos parasztok polgárosodási vágyát is számba veszi”.

Mind Révai, mind a falukutató írók tehát a nagybirtokrendszer és a fasizmus elleni demokratikus küzdelem fontos társadalmi bázisának tekintették a belterjesen gazdálkodó, piacra termelő, „polgárosodó” vagy „polgárosodni” akaró kisbirtokos parasztságot. Felismerték azonban azt is, hogy a különböző vidékeken élő parasztság politikai arculatában és törekvéseiben — jórészt a „polgárosodás”, a gazdasági, társadalmi felemelkedés sajátosságainak megfelelően — eltérő vonások tapasztalhatók.

Pest-vidék parasztjairól azt állapította meg Erdei, hogy „soha sem fognak, mint parasztok politikai tényezőkké lenni. S ha valaha politikai energia támad belőlük, az tisztára kispolgári lesz”. A bácskai konzervatív kispolgár gazdákról meg azt írta, hogy „semmi forradalmi energia nincs bennük”. Látható tehát, hogy e paraszti csoportok kispolgár jellegéből vezeti le kevésbé progresszív, felemás politikai arculatukat. Tudományos lelkiismeretességgel mutatott rá arra is, hogy a még leginkább haladónak és a legöntudatosabban ellenzékieknek tartott mezővárosi kertész, szőlős és gyümölcsös parasztság politikai felfogásában is érvényesül a kispolgári jelleg.

Összintén beszámol arról, hogy „sehol az országban a ceglédihez hasonló Kossuth-kultusz nincs”, amely viszont koronként változó. A korábban Kossuth-párti gazdák például, akik Károlyi Mihályt díszpolgárrá választották 1918-ban, fő támaszai voltak az ellenforradalomnak és a Bethlen-féle „országépítésnek”, később kisgazdapártiak lettek egy pillanatra, majd sietve átálltak a Gömbös-féle program szolgálatába. Kisebbség mértékben ugyan, de ugyancsak ilyen politikai ingadozás jellemezte a Kossuth-hagyományokat őrző parasztságot Kecskeméten, Nagykörösön és Makón is.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy e városokban a Kossuth-hagyományokat ápoló parasztság köréből főleg a gazdagparasztok szegődtek az ellenforradalmi rendszer támogatóihoz, de tagadhatatlan, hogy a politikai ingadozás a kertész-, szőlős- és gyümölcsösgazdáknál, a kispolgár-parasztoknál is előfordult. Ez kispolgár természetükből, átmeneti, bizonytalan társadalmi helyzetükből következett, ami veszélyeket rejtett magában a további politikai küzdelem során. Ezt a veszélyt azonban a falukutatók csak részben ismerték fel, és mélyrehatóbban nem foglalkoztak e kérdéssel.

A FALUKUTATÓ ÍRÓK POLITIKAI POLARIZÁLÓDÁSA

Révai hívta fel a figyelmet a nyilasok demagógiájának veszélyességére. A paraszti kistermelő „a szabad verseny pusztító hatása elleni lázongása közben — írta — könnyen áldozatává lesz a fasizmus demagógiájának”. Azért is, mert amíg kapitalizmus van, addig a paraszti kistermelőnek életeleme is, végzete is a szabadpiac, a szabad áralakulás.

Az intenzíven gazdálkodó, árutermelését fejlesztő parasztrétegek helyzetét az jellemezte, hogy érdekeik egyik oldalról a szabadpiachoz, a szabad áralakuláshoz fűződtek, másik oldalról — áresés, értékesítési válság esetén — ez a gazdasági tönkretétel, a tragédia forrását jelentette számukra. Ezért érdekükben állt a kapitalista szabadpiac kibontakozása, de lázongtak is ellene. Helyzetüknek, törekvéseiknek meghatározója volt ez a kettősség, ellentmondásosság, a szélsőségekre való hajlandóság és az ebből fakadó *nagyfokú politikai ingadozás*.

A fasiszták a monopoltőkének a szabadpiac korlátozását, befolyásolását célzó intézkedéseit a parasztság érdekeit szolgáló kapitalistaellenes rendszabálynak kiáltották ki, ezzel az elégedetlenkedő kisárutermelő parasztokat a maguk oldalára akarták vonni. A nyilas propaganda a törpebirtokos parasztnak „rendszerváltozást” ígért. Révai a fasiszta demagógia e vonásainak feltárásával utalt az ebből és a parasztság ingadozásából eredő veszélyekre is.

A fasizmus antikapitalista, „parasztmentő” demagógiája elleni harc mellett bírálta egy-két népi író, többek között Veres Péter romantikus antikapitalizmusát, „narodnyik szocializmusát” is. Ezek a népi írók szemben álltak a parasztság „polgárosodásával”, a parasztság konzerválását, a paraszti közösségek, a paraszti kollektivitás megőrzését akarták, és olyan kispolgári, paraszti jellegű „szocializmust” hirdettek, amellyel meg akarták menteni a parasztságot a kapitalizmus bomlasztó hatásától.

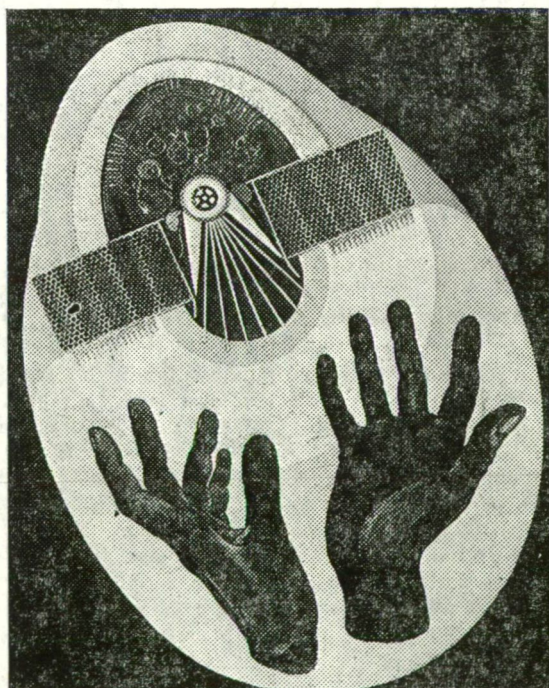
A népi írók másik irányzata a parasztság „polgárosodását” kívánta. Míg a parasztság konzerválására törekvő álláspontban a reakciós, a fasiszta ideológia felé mutató szélsőség veszélye jelentkezett, addig a parasztság „polgárosodását” sürgető irányzatban annak a másik szélsőségnek a veszélye állt fenn, amely a parasztság „polgárosodásával” együttjáró szenvedéssel, a paraszttömegek proletarizálódásával szembeni közömbösségben, esetenként az osztályharc tényeinek nem kellő figyelembe vételében jutott kifejezésre. Erdei ezt a Futóhomok című művének 1957-es kiadásához írott előszavában a Kiskőrös társadalmáról általa írottakkal kapcsolatban maga is elismerte. Darvas József — szembenállva a „parasztromantikus” irányzattal is — bírálta azokat, akik a „paraszt-polgárosodás” tervét próbálgatták újra meg újra, elfeledkezvén arról, hogy „a parasztság legnagyobb tömegei számára a polgárosodás útja immár el van zárva”, hiszen a korabeli társadalomfejlődés éppen a parasztság millióit proletarizálta.

Az ideológiai nézetek, álláspontok szélsőségessége jelentkezett némely falukutatók álláspontjának ellentmondásaiban, gyors változásaiban, politikai bizonytalankodásaiban is. Lukács György méltán bírálta pesszimizmusa miatt Kovács Imrét, aki azt írta Néma forradalom című könyvében, hogy „többet nem lesz parasztforradalom Magyarországon”. Szerinte a népi íróknál a depresszió és kétségbeesés sokszor keveredik naiv illúziókkal. Így például Kovács Imre a Kelet Népe című folyóiratban a negyvenes évek elején megjelent cikkében a makói gazdák önszegélyező egyesületének sikerei nyomán arról írt, hogy az ilyen paraszti önszegélyező egyesületek alapításával „meg lehetne fordítani a magyar életet”. A szélsőségesség, az ideológiai ellentmondásosság némelyeknél jobboldali politikai eltévelyedéshez vezetett. Mindezekben az általuk képviselt parasztság kispolgári ingadozása, átmeneti társadalmi helyzete jutott kifejezésre.

*

A felszabadulás döntő hatást gyakorolt a falukutató írók táborának átrendeződésére. A politikai közéletből kiszorultak azok, akik az 1930-as évek végén, az 1940-es évek elején — kispolgári ingadozásukból adódóan — a jobboldali ideológia hatása alá kerültek. Jelentős részük azonban kezdettől fogva részt vett a felszabadulás utáni forradalmi átalakulás küzdelmeiben, támogatta a parasztság évszázados törekvéseit, a földosztásnak a megvalósítását, politikai és szellemi tevékenységével szolgálta a parasztság felszabadulását.

Darvas József, Erdei Ferenc, akiknek eszmei fejlődését már a felszabadulás előtt is a marxizmus határozta meg, a népi demokratikus forradalom győzelméért folytatott harc következetes támogatói voltak, ami parasztszemléletük haladó vonásait erősítette. Veres Péter jórészt a marxista bírálat és a mélyreható vita, valamint a gyakorlat hatására fokozatosan leküzdötte parasztszemléletének visszahúzó vonásait. Darvas József, Erdei Ferenc, Veres Péter, a falukutató írók legjobbjainak életútja szükségszerűen összefonódott azzal a küzdelemmel, amely a parasztság felszabadulását és igazi felemelkedését, szocialista szövetkezeti életformájának kialakulását és fejlődését szolgálta.

HEMMERT JÁNOS: MŰHOLD

